
ЕТИМОЛОГИЯ И ОНОМАСТИКА

Боряна ЕМИЛИЯНОВА (Велико Търново, България)

СОМАТИЗМЪТ *ЧЕРЕП* В БЪЛГАРСКАТА НАРОДНА ГЕОГРАФСКА ТЕРМИНОЛОГИЯ И ТОПОНИМИЯ

Abstract. The body part term *чепен* ‘skull’ in Bulgarian geographical lexis and toponymy.

The metaphorical extension of the body part term *чепен* ‘skull’ in Bulgarian dialect geographical lexis and toponymy is examined in this paper. The study suggests that the word *чепен*, dial. *чѝпен* ‘skull’, ‘broken pot’, ‘part of a broken pot’, can express the conceptual metaphors THE EMINENCE IS A SKULL, THE ROCK IS A SKULL and THE CONCAVITY IS A CONTAINER.

Keywords: metaphor, toponymy, body parts, skull

Названията на черепа са сред соматичните термини, навлезли в българската народна географска терминология и топонимия. При определянето на ентопичите (народните географски термини),¹ които произлизат от тези названия, се сблъскваме с проблема за тяхната многозначност. В българския, както и в други езици, това са думи със сложна етимология, обозначаващи също съдове и други обекти от бита:

бълг. *чепен* ‘костите на главата’, ‘капак за изпичане на хляб’, *чѝпен* ‘глинен отломък’, ‘счупено гърне’, от праслав. **сѣрръ*, от основа

¹ В настоящата статия ще използваме термина *ентопик* като синоним на терминологичния израз *народен (местен) географски термин*. В българската наука този термин се среща рядко (Иванова 1990: 82; Кръстев 2005: 86) и изглежда не е успял да се утвърди напълно.

**kerp-* за глинен съд или отломък, сродна с **kьrpati* и с названия за плетени изделия (ЭССЯ 4: 73–74);

бълг. *льб* диал. ‘липова кора около ос между воденични камъни’, ‘череп (на глава)’, ‘кора’, ‘част от бърдо’,² чслав. *лѣвъ* ‘череп’, от праслав. **lьbь*, **lьbь* с друга отгласна степен на коренната гласна в праслав. **lubь* ‘дървесна кора’, ‘дървен обръч’, ‘съд от кора’ и др., което продължава в бълг. *луб*¹ с подобни значения³ (БЕР 3: 534–535; ЭССЯ 16: 157–158, 225–228).

Семантичното развитие в тези случаи според ЭССЯ е следното: ‘твърда обвивка, черупка’ → ‘черепна кутия, череп’ → ‘горна част на главата; чело; глава’ (ЭССЯ 16: 227). Срв. също рус. *чѣрен* ‘череп’, ‘покрив’, ‘гърне’, ‘глинен отломък’ и др. (ЭССЯ 4: 73); пол. *czaszka* ‘череп’ и *czaszka* ‘чаша’; срхр. диал. *lup* ‘череп’ и *lup* ‘орехова черупка’; нар. лат. *testa* ‘череп’ и ‘съд’ (ЭССЯ 16: 227); рум. *test* ‘череп’, ‘черупка’, ‘съд от глина, използван за изпичането на тестото’ (DER: 779) и др.

Следователно в географската терминология названията на черепа биха могли да навлязат както със значението си на ‘череп’, така и с някое от другите си значения.

1. Значения на ентопика *чѣрен/чѣрен* и топоними, в които се среща.

В съвременния български книжовен език *чѣрен* и *чѣрен* са отделни думи с различни значения: *чѣрен* ‘костите на главата у гръбначните’; *чѣрен* ‘къс от счупен глинен или порцеланов съд’, ‘счупен или нащърбен съд, обикновено глинен’ (РСБКЕ 3: 612, 623).

В българските диалекти тези две думи са варианти на една многозначна дума. По данни на „Българска диалектология” (БДиал), в говорите тези две форми не се срещат заедно, отбелязва се или едната, или другата от тях. В повечето случаи думата е название на съд или

² Отбелязано във Великотърновско. Става дума за бърдо на тъкачен стан, по сведение на Г. Чохаджиева, етнограф от Регионален исторически музей – Велико Търново.

³ Бълг. *луб*¹ нар. ‘кръг от извита тънка дъска за обиколка на сито’, ‘шиник, воденичен камък и подобни’, ‘дървена част на сито’, ‘навита липова кора’, ‘дъска, летва’, ‘покрив’, ‘цилиндрична шапка от картон, облечен с бяло памучно платно’ (БЕР 3: 483–484).

част от съд. По-рядко се среща едновременно като соматизъм и като название на съд: при диал. *чѝреп* ‘череп’ (Ихтиманско) (БДиал 3: 191); ‘череп на глава’, ‘къс от счупен глинен или порцеланов съд’, пренебр. ‘паница, блюдо, ощърбено гърне’ (Смолско, Пирдопско) (БДиал 4: 151).

Значенията, свързани със съдове, се появяват при двете форми *чѝреп* и *чѝреп*, както и при други варианти на думата (вж. по-нататък). В речника на Н. Геров формите *чѝреп*, *чѝреп*, *чъреп*, *чъръп*, *цряп* имат значенията ‘парче от счупен съд’, ‘съдове от глина’, ‘счупен, нащърбен съд’, ‘глинена саксия’. Някоя от тях не е посочена със значение ‘череп, костите на главата’ (Геров 5: 544).⁴

При значението ‘череп, костите на главата’ на вариантите на тази дума прави впечатление, че в томовете на „Българска диалектология“ (БДиал) го откриваме само при формата *чѝреп*, докато *чѝреп* се отбелязва само като название на съд или отломък от съд, срв.:

диал. *чѝреп* ‘глинен съд’, ‘саксия’ (Твардица, Молдова) (БДиал 10: 27); ‘връшник’,⁵ (Съчанли, Гюмюрджинско) (БДиал 6: 102); ‘дъното на стомна’ (Костурско) (БДиал 8: 324);

диал. *чѝрап* ‘черпак’ (Кортен, Молдова) (БДиал 10: 27);

диал. *череп* ‘а (ж. р.) ‘връшник’ (Съчанли, Гюмюрджинско) (БДиал 6: 102);

диал. *черѝнна* ‘подница, черепня’⁶ (Костурско) (БДиал 8: 324);

диал. *чѝреп* ‘череп’ (Ихтиманско) (БДиал 3: 191); ‘череп на глава’, ‘къс от счупен глинен или порцеланов съд’, пренебр. ‘паница, блюдо, ощърбено гърне’ (Смолско, Пирдопско) (БДиал 4: 151); ‘парче от пръстен съд’, ‘съд, от който е отчупена някоя част’, ирон. ‘домашен съд’, подигр. ‘грозен човек’ (Доброславци, Софийско) (БДиал 2: 111); ‘счупен глинен съд’ (Тръстеник, Плевенско) (БДиал 6: 239); ‘парче, отломка от глинен съд или от керемидата’ (Радовене, Врачанско) (БДиал 9: 339);

диал. *чѝр’ъп* ‘парче от глинен съд’, ‘глинено изделие въобще’ (Троянско) (БДиал 4: 232; БДиал 7: 235);

⁴ Като соматичен термин със значение ‘череп’ Геров посочва *лъб*, *лоб* и *кратуна*: *лъб* ‘лоб, кратуната на главата, дето е мозъкът’ (Геров 3:26).

⁵ Капак за изпичане на хляб.

⁶ Съд за изпичане на хляб; покрива се с връшника.

диал. *ч̀ирин* ‘парче от счупен съд’ (Софийско) (БДиал 1: 272); ‘непотребен, счупен глинен съд или парче от него; употребява се за саксия’ (Войнягово, Карловско) (БДиал 8: 181);

диал. *ч̀ирап*, *ч̀иреп* ‘връшник’, ‘парче от счупен пръстен съд’, ‘грозен човек’ (Родопи) (БДиал 2: 301);

диал. *чирин̀ак* ‘глинени съдове въобще’ (Троянско) (БДиал 7: 235);

диал. *чиреп̀ор*, *чирип̀ор* ‘чирепи или чупливи съдове’ (Ботевградско) (БДиал 1: 104).

Можем да допуснем, че в някои говори значението ‘череп’ е изчезнало, или че в цитираните източници то не е регистрирано. Тук ще приемем решението на Л. Димитрова-Тодорова, която отбелязва и двата варианта *ч̀ереп* и *ч̀иреп* в народната географска терминология като метафори, произлизащи от соматичния термин (Димитрова-Тодорова 1987: 112, 118).

В българската топонимична литература *ч̀ереп* и *ч̀иреп* се отбелязват със следните значения на народен географски термин:

бълг. *ч̀ереп* ‘изпъкнала кръгла местност’ в МИ *Череп̀иш*, Врачанско⁷ (Димитрова-Тодорова 1987: 112, 118);

- ‘високо изпъкнало място’, възможно в МИ *Череп̀ето*, Радомирско, от *череп̀е*, умалително от *ч̀ереп*, или от същата дума със значение ‘парче от глинен съд’ (сега в говора *ч̀репка*, Чолева-Димитрова 2009: 458); - ‘високо място, могила’, изчезнало значение, в МИ *Ч̀ерепо*, Софийско (Ликовски 2011: 563, 564); вероятно с подобно значение и в МИ *Ч̀ерна*, малко било, Ардинско (Христов 2009: 592);

- ‘отломки от скали’ в МИ *Череп̀иш*, голи бели скали,⁸ *Череп̀ец*, изчезнало селище; *Ч̀ерепков дол*, отломени камъни, *Ч̀ерепков*

⁷ Б. Николов посочва различно значение на географския термин в този топоним, вж. по-нататък.

⁸ Варовикови скали с множество пещери в Искърския пролом, известен географски и туристически обект. В подножието им се намира Черепишкият манастир. Съществува легенда, че името се дължи на белеещите се кости, останали след битка на цар Иван Шишман. В някои описания скалите се сравняват с кости и с череп (вж. например <http://www.temanews.com/index.php?p=tema&iid=686&aid=15675>; <http://www.segabg.com/article.php?issueid=2347§ionid=30&id=0006901>). Действително, белите скални възвишения с тъмните отвори на пещерите приличат на огромни човешки и животински черепи..

рът,⁹ скали, които се лющят, ломят се, Врачанско (Николов 1997: 446); бълг. *чїреп* ‘изпъкнала кръгла местност’ в МИ *Гѳрнет чїрип*, голяма местност в горната част на склон с ливади и изворче, *Дѳльнет чїрип*, местност в долната част на склона под Горнет чирип,¹⁰ *Чїрп-ската дерьѳ*, Маданско (Димитрова-Тодорова 1987: 112, 121); вероятно с такова значение и в МИ *Чїрна*, горист склон, Ардинско (Христов 2009: 597);¹¹

- *чїреп* ‘вдлѳбнатина в скала, гдето се събира вода’, според Й. Иванов в МИ *Чїреп*, ниви в скалист склон, *Чирепѳ*, скалист склон,¹² *Чїрипѳва скала*, скалист склон, Долна Струма и Долна Места (Иванов 1982: 219, 220).

От ентопика *чѳреп* вероятно произлизат също и МИ *Черѳна*, *Черѳпѳт*, Долна Струма и Долна Места, обяснени от Й. Иванов по апелатива *чїрип* (Иванов 1982: 218).

От *чѳреп/чїреп*, като народен географски термин или с друго значение, е възможно да са произлезли и други топоними: Сели

⁹ В топонимичната литература срещаме две различни описания и етимологии на този топоним. МИ *Чѳрепков рѳт*, скали, които се лющят, ломят се, е отбелязано в Лютаджик, Врачанско и в съседното на Лютаджик село Горно Озирово, Берковско. В „Местните имена в Берковско” Д. Михайлова посочва местността като гори и обяснява името по РИ *Чѳрепов* (Михайлова 1986: 145). Възможно е още един топоним да се отнася за същата местност: МИ *Черѳковица*, горист рѳт, намиращ се източно от Горно Озирово, Берковско, където е позициониран и обектът *Чѳрепков рѳт*, Берковско (Михайлова 1986: 145).

¹⁰ Според Г. Христов МИ *Гѳрнет чїрип* и *Дѳльнет чїрип* вероятно произлизат от *чїреп* ‘железен или прѳстен свод, под който се пече пита, картофи и др.’ (Христов 1964: 168, 185). По-късно, в „Местните имена в Ардинско”, авторът сравнява двата топонима с МИ *Чѳрна*, от изчезнало *черп*, стб. *чрѳпъч* ‘череп’. Г. Христов отбелязва също, че МИ *Гѳрнет чїрип* и *Дѳльнет чїрип* са обяснявани по изчезнало МИ *Чїрип*, записано по-рано от него като *Чїрпѳн*. (Христов 2009: 592).

¹¹ Различно от МИ *Чѳрна*, Ардинско (вж. по-горе), което е отбелязано в Оряховец, община Баните, докато МИ *Чїрна* е отбелязано в Иглика, община Бял извор, несъседно на Оряховец селище (Христов 2009: 592).

¹² За този топоним срв. също *череп* ‘а диал. ‘капак за изпичане на хляб’ (Съчанли, Гюмюрджинско) (ЭССЯ 4: 70).

Чирп̀ан (*Чърпан*), свързвано с *черпя* (Павлова 2005: 375–378);¹³ СелИ *Чирп̀ан*, старо име на село Меляне, Михайловградско, по-рано *Чирп̀ан-Меляне*, свързвано с прилагателното *чирепен*, от *чиреп* ‘печен глинен съд; парче от печен глинен съд’ (Намерански 1991: 160; Михайлова 1984: 42); МИ *Череп̀ановец*, местност, Панагюрско, обяснено по *ч̀ереп* ‘отломка от глинен съд’ (Заимов 1977: 179).

Формите *ч̀ереп* и *ч̀иреп* можем да открием в още няколко български топонима извън границите на страната: *Ч̀ирип*, *Ч̀ирипа*, Сярско, *Черепец*, Албания (цит. по Чолева-Димитрова 2009: 458), *Черепл̀ен*, Северна Гърция, *Череп̀иша*, Сярско (цит. по Ликовски 2011: 564).

В състава на някои местни имена е възможно терминът да е влязъл от областта на антропонимията, както посочва Д. Михайлова за МИ *Чер̀епковица*, горист рът, *Чер̀епков рът*, гори, Берковско,¹⁴ по РИ *Ч̀ерепов* (Михайлова 1986: 145).

Освен от метафоричния ентопик *ч̀ереп/ч̀иреп* или от антропоними, образувани от соматичния термин, в топонимията тази дума би могла да навлезе и чрез метонимия, например, ако определена местност се свързва с намирането на черепи или на останки от съдове, или с изработването на съдове.¹⁵

Не е изключено някои от топонимите да са метафорични, без да са свързани с народния географски термин, както предполага Г. Христов за МИ *Г̀орнет ч̀ирип*, *Д̀олънет ч̀ирип*, *Ч̀ирпската дерь̀д*, Маданско, обяснени по *ч̀иреп* ‘железен или пръстен свод, под който се пече пита, картофи и др.’ (Христов 1964: 168, 185).¹⁶

¹³ Н. Павлова отбелязва като сравнение МИ *Чирпаница*, Брезнишко, което липсва в „Местните имена в Брезнишко” на В. Велев (Велев 2009), и *Чирпан*, Берковско – вероятно тук се има предвид *Чирп̀ан*, Михайловградско (вж. горе).

¹⁴ Идентично с МИ *Ч̀ерепков рът*, Врачанско, вж. бел. 8.

¹⁵ Срв. *Цр̀епница*, *Цр̀епнице*, *Цр̀епн̀ийце*, Трънско, названия на местности, откъдето се взема пръст за подници, в говора *цреМпня* (Цветкова, под печат).

¹⁶ Според Л. Димитрова-Тодорова от *ч̀иреп* диал. ‘череп, костите на главата’, ‘изпъкнала кръгла местност’ (Димитрова-Тодорова 1987: 112, 121).

2. Концептуални метафори.

Различните значения на разглеждания народен географски термин представят различни концептуални метафори, свързани с две отделни понятийни сфери – сферата на тялото и сферата на съдовете.¹⁷

2.1. Метафората ВЪЗВИШЕНИЕТО Е ЧЕРЕП.

Тази метафора е представена от значенията ‘изпъкнала кръгла местност’, ‘високо изпъкнало място’ и ‘високо място, могила’ на соматизма *чѐреп*, диал. *чѐреп*.

В изложените по-горе описания на топонимите, образувани от вариантите *чѐреп* и *чѐреп*, можем да забележим, че те обикновено обозначават височини и обекти, разположени на склоновете на височини. Подобни топоними биха могли да произлизат от народния географски термин *чѐреп* ‘високо изпъкнало място, изпъкнала кръгла местност, могила’, метафора на соматизма *чѐреп* ‘костите на главата’.

Като обозначение на изпъкнала форма на релеф, терминът *чѐреп* има семантични паралели в българския и в други славянски езици:

бълг. *лоб* ‘чело, череп’, изчезнала в говорите дума, ‘могила’ (Димитрова-Тодорова 1987: 111, 118);¹⁸

бълг. **лъбина* ‘заоблена чука’, запазено в СелИ *Лъбинци*, Кюстендилско (Заимов 1967: 60–61), вероятно от праслав. **lъbina*, цслав. *лъбина* ‘череп’, от праслав. **lъbъ* (ЭССЯ 16: 223–224);

струс. *лоб* ‘череп’, рус. ‘чело’, ‘нос, стръмен бряг’, ‘куполообразен хълм’ и др. (ЭССЯ 16: 226; Мурзаев 1984: 344);

укр. диал. *лоб* ‘череп; чело; глава’, ‘високо и открито място’, ‘възвишение’, ‘склон, сипей, стръмнина’, ‘връх’ (ЭССЯ 16: 226–227);¹⁹

¹⁷ В настоящото изследване използваме термините и начините за формулиране на концептуалните метафори, възприети в когнитивната лингвистика, вж. Пенчева 2011: 46–48.

¹⁸ Бълг. *лоб*¹ книж., рядко ‘чело’, ‘човешки череп’ според БЕР е от рус. *лоб* ‘череп, чело’ (БЕР 3: 447). Н. Геров отбелязва двете форми *лоб* и *лъб* ‘череп’ (Герв 3: 18, 26). Формата *лоб* в народната географска терминология е вариант на бълг. диал. *лъб* ‘кора’, ‘череп’, образуван с диал. *o* < стб. *ъ*, както предполага БЕР за *лоб*² *‘гюлле’ и както при *лобеница* ‘дня, любеница’ от стб. **лъбъ* (БЕР 3: 447).

¹⁹ Също и ‘земя, на която нищо не расте’ (ЭССЯ 16: 226).

стпол. *leb* ‘череп’, пол. ‘глава на животно’, ‘горна част на предмет’, ‘връх на планина, на растение’, (цит. по БЕР 3: 534–535);

словен. *leb* ‘чело; череп’, ‘възвишение’, *lubánja, lobánja, lebánja* ‘череп’, ‘хълм, възвишение’ (ЭССЯ 16: 154, 221, 225).

Почти не откриваме паралели на бълг. *чѐреп* като народен географски термин сред континуантите на праслав. **čьrьpь* в други славянски езици. Е. Мурзаев, който обръща специално внимание на соматизмите в народната географска терминология в руския и в други езици, отбелязва само рус. *чере́п* ‘череп’, ‘замръзнала снежна кора’, ‘ледена кора’, ‘поледица’, ‘лед на пътя през пролетта’ (Мурзаев 1974: 128; Мурзаев 1984: 611–612). В руската наука отдавна се водят дискусии за произхода на СелИ *Череповѐц*. Според една от хипотезите ойконимът произлиза от рус. диал. *чере́п* ‘череп’, ‘горната част на нещо’, ‘възвишение, хълм’²⁰ (вж. Фасмер 4: 341; Чайкина 1993; Кудряшов 2002; Шилов 2003).

Извън рамките на славянските езици най-известният топоним, образуван от метафората ВЪЗВИШЕНИЕТО Е ЧЕРЕП, е името на библейския хълм Голгота, от араб. *gulgoleth* ‘череп’ (Oxford Dictionaries).

Подобни топоними срещаме и в други езици: СелИ *Clagan*, Северна Ирландия, от ирл. *Cloigeann* ‘черепът’ (‘кръгъл хълм’);²¹ често срещано в северноамериканската топонимия е англ. *skull* ‘череп’ в названия на изпъкнали форми на релеф, в съчетание с термини, обозначаващи такива форми: *Skull Mountain* (3 топонима), *Skull Butte* (3 топонима), *Skull Peak*; в съчетание с термини за ‘скала’: *Skull Cliff*, *Skull Rock* (6 топонима), *Bear Skull Rock* (англ. *bear* ‘мечка’) (USGN).

2.2. Метафората ВДЛЪБНАТИНАТА Е СЪД.

Метафорите от сферата източник на съдовете са едни от най-широко разпространените в народната географска терминология. Обикновено те са свързани с вдлъбнати форми на релеф. Такива метафори са например бълг. *корѐто*, рус. *корыто*, рум. *albie* ‘корито’,

²⁰ Счита се, че втората част от името *-вѐц*, или според друга хипотеза цялото име, е от угро-фински произход.

²¹ [Http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_townlands_in_County_Londonderry](http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_townlands_in_County_Londonderry).

‘речно корито’; бълг. *гювѐч/гюведж* ‘издълбани скали; местност, в която има дупки в скалите’, *кѹтел/кѹтел* ‘котловина’, *панѹца* ‘падина; скални образувания’, *чѹша/чѹша* ‘вдлъбнатата земеповърхна форма’ (Данчева 2013: 32–33) и много други.

В кръга на тази метафора се вписва производният на *чѹрен* ентопик *чѹрѹпка* ‘част от счупен глинен съд, използван за саксия’, ‘изворче в скала’ в Гоцеделчевско (Иванов 1996: 124, 166, 189).²²

От название за ‘съд’ или ‘отломка от съд’ би произлязло посоченото от Й. Иванов значение на *чѹрен* ‘вдлъбнатина в скала, гдето се събира вода’ в МИ *Чѹрен*, ниви в скалист склон, *Чѹренѐ*, скалист склон, *Чѹрипѹва скала*, скалист склон (Иванов 1982: 219, 220). От друга страна, ако имаме предвид характера на местностите, които назовават тези топоними, значението на *чѹрен* ‘вдлъбнатина в скала, гдето се събира вода’ в тях може да се разгледа като спорно. Ще се спрем върху тези топоними малко по-нататък.

Метафората ВДЛЪБНАТИНАТА Е СЪД, изразена чрез термини, които имат също значение ‘череп’, можем да открием в румънския език: рум. *țest* диал. ‘череп’, ‘черупка’, ‘съд от глина, използван за изпичането на тестото’ (DER:779), ‘яма на брега на река’ (DEnt 2: 270); рум. *scafă* ‘чаша, купа, съд’, ‘паница’, ‘черпак, голяма дървена лъжица, дървен съд’, ‘череп’ (DER: 690), ‘вдлъбнатина в скала; гранитна вдлъбнатина с форма на лъжица’ (DEnt 2: 142).²³

2.3. Метафората СКАЛАТА Е ЧЕРЕП.

Б. Николов отбелязва за ентопика *чѹрен* значение ‘отломки от скали’ в говора на Врачанско, в основата на МИ *Черепѹш*, голи бели скали, *Черепѹц*, изчезнало селище, *Чѹренков дол*, отломени камъни, *Чѹренков рѹт*, скали, които се лющят²⁴ (Николов 1997: 446). Сферата-

²² В МИ *Костадинската чѹрѹпка*, издълбана скала за събиране на вода, *Седемтѐ чѹрѹпки*, седем изворчета в скали. Значението, посочено от Й. Иванов, е ‘извор, изворче’, но описанието на съответните географски обекти подсказва, че по-точно би било ‘изворче в скала’.

²³ Значенията на тези два термина в народната географска терминология са редки, отбелязани в отделни селища (DEnt 2: 142, 270).

²⁴ Обяснено от Д. Михайлова по РИ *Чѹренков*, вж. бел. 7.

източник на метафората в този случай би била СЪД, а изходното значение на термина – ‘череп, отломка от съд’, а не ‘череп, костите на главата’. За разлика от Б. Николов, Л. Димитрова-Тодорова предполага за МИ *Черепиш* произход от народния географски термин *чѐрен* ‘изпъкнала кръгла местност’, образуван метафорично от соматичния термин (Димитрова-Тодорова 1987: 112, 118).

Прави впечатление, че почти всички топоними, посочени като произлезли от народни географски термини със значенията ‘вдлъбнатина в скала, где се събира вода’ и ‘отломки от скали’, обозначават скали, скалисти склонове или обекти, свързани с тях: МИ *Черепиш*, голи бели скали, *Чѐренков дол*, отломени камъни, *Чѐренков рът*, скали, които се лющят (Николов 1997: 446), *Чѐрен*, ниви в скалист склон, *Чирепѐ*, скалист склон, *Чѐрипѐва скала*, скалист склон (Иванов 1982: 219, 220). Изключение е МИ *Черепѐц*, изчезнало селище, за което няма подобна информация (Николов 1997: 446).

За тези случаи може да се допусне, че народният географски термин и образуваните от него топоними, първоначално произлезли от соматизма *чѐрен/чѐрен*, впоследствие са били ремотивирани по народна етимология и свързвани с название за съд или отломък от съд. Вероятно тук значението на народния географски термин е било *‘скала, скалиста височина’. Метафората би могла да е мотивирана освен от изпъкналата форма, също и от голата твърда повърхност на скалите, възприемани като костите на черепа, а може би и от техния цвят, например при топонима *Черепиш*, име на голи бели скали.²⁵ Концептуалната метафора в такъв случай може да се формулира като СКАЛАТА Е ЧЕРЕП и може да се разглежда като подкатегория на метафората ВЪЗВИШЕНИЕТО Е ЧЕРЕП.²⁶ Сrv. англ. *Skull Cliff, Skull Rock, Bear Skull Rock* (вж. по-горе).

²⁵ Вж. бел. 6. Признаците „бял цвят” и „твърдост” можем да открием като мотиватори на метафората в рус. *чѐрен* ‘череп’, ‘замръзнала снежна кора’, ‘ледена кора’, ‘поледица’, ‘лед на пътя през пролетта’ (Мурзаев 1974: 128; Мурзаев 1984: 611–612).

²⁶ За отношенията между концептуалните метафори вж. Лакофф, Джонсон 2004: 28–30.

3. Заключение.

Можем да заключим, че в народната географска терминология на българския език соматизмът *чѐреп*, диал. *чѝреп*, е метафорично название на изпъкнали форми на релеф – заоблени или скални възвишения. В този случай терминът е езиков израз на концептуалната метафора ВЪЗВИШЕНИЕТО Е ЧЕРЕП или на подчинената на нея метафора СКАЛАТА Е ЧЕРЕП.

Отбелязаните в топонимичната литература метафорични значения на *чѐреп* ‘отломки от скали’ и на *чѝреп* ‘вдлъбнатина в скала, гдето се събира вода’, представящи метафората СЪД, се срещат в топоними, които могат да бъдат по-добре обяснени чрез метафората СКАЛАТА Е ЧЕРЕП. Не е изключено тези значения на ентопика да са резултат на народна етимология.

Разбира се, в топонимията названията на черепа биха могли да навлязат не само в ролята си на метафорични народни географски термини, но и от антропонимията или пряко от понятийните сфери на тялото и на съдовете, чрез метафора или чрез метонимия.

Съкращения

англ. – английски
арам. – арамейски
бълг. – български
диал. – диалектен
ирл. – ирландски
ирон. – ироничен
лат. – латински
МИ – местно име
нар. – народен
подигр. – подигравателен
пол. – полски
праслав. – праславянски
пренебр. – пренебрежителен

пол. – полски
праслав. – праславянски
пренебр. – пренебрежителен
РИ – родово име
рум. – румънски
рус. – руски
СелИ – селищно име
словен. – словенски
срхр. – сърбохърватски
стб. – старобългарски
стпол. – старополски
струс. – староруски
укр. – украински
цслав. – църковнославянски

Литература

- БДиал:** Българска диалектология. Проучвания и материали. Кн. 1–10. София, 1962–1981.
- БЕР:** Български етимологичен речник. Т. I –, София, 1971 –.
- Велев 2009:** Вельо Велев. Местните имена в Брезнишко. В. Търново, 2009.
- Геров:** Н. Геров. Речник на българския език. Т. 1–5. Пловдив, 1895–1904.
- Данчева 2013:** Н. Данчева. Орографски термини и микротопоними, възникнали по пътя на метафоричен пренос. // Български език 60 (2013), 2, 27–42.
- Димитрова-Тодорова 1987:** Л. Димитрова-Тодорова. Анатомичната лексика в българската географска терминология и в българската топонимия // Език и литература, XLII/6, София, 1987, 109–124.
- Заимов 1967:** Й. Заимов. Заселване на българските славяни на Балканския полуостров. Проучване на жителските имена в българската топонимия. София, 1967.
- Заимов 1977:** Йордан Заимов. Местните имена в Панагюрско. София, 1977.
- Иванов 1982:** Йордан Иванов. Местните имена между Долна Струма и Долна Места. София, 1982.
- Иванов 1996:** Йордан Н. Иванов. Местните имена в Гоцеделчевско (Неврокопско). София, 1996.
- Иванова 1990:** Е. Иванова. Към въпроса за отношението ентопик-топоним. // Състояние и проблеми на българската ономастика. Материали от Първа кръгла маса. Велико Търново, 1990.
- Кръстев 2005:** Б. Кръстев. Топонимията на Преславско. Шумен, 2005.
- Кудряшов 2002:** А. В. Кудряшов. Череповесь - Череповец. К вопросу о происхождении названия города (археологический комментарий к топонимической проблеме) // Череповец. Краеведческий альманах, 3, 2002. At <http://www.booksite.ru/fulltext/3ch/ere/pov/ets/index.htm>, 19.11.2014.
- Лакофф, Джонсон 2004:** Дж. Лакофф, М. Джонсон. Метафоры, которыми мы живем. Москва 2004.
- Ликовски 2011:** Николай Ликовски. Топонимията на Софийско. София, 2011.
- Михайлова 1984:** Димитрина Михайлова. Местните имена в Михайловградско. София, 1984.
- Михайлова 1986:** Димитрина Михайлова. Местните имена в Берковско. София, 1986.
- Мурзаев 1974:** Э. М. Мурзаев. Очерки топонимики. Москва, 1974.
- Мурзаев 1984:** Э. М. Мурзаев. Словарь народных географических терминов. Москва, 1984.

- Намерански 1991:** Никола Намерански. Имената на селищата в Берковско, Михайловградско и Ломско. София, 1991.
- Николов 1997:** Богдан Николов. Топонимията на Врачанска околия. „Алиса”, 1997.
- Павлова 2005:** Неда Павлова. Топонимията на Чирпанско. Университетско издателство „Св. Климент Охридски”. София, 2005.
- Пенчева 2011:** Майя Пенчева. Когнитивна лингвистика. Речник на понятията и термините. София, 2011.
- Първанова-Гръшел 2011:** Елена Първанова-Гръшел. Топонимията на Карловско. Велико Търново: Астарта, 2011.
- РСБКЕ:** Речник на съвременния български кинжовен език. Т. 1–3. София, 1954–1959.
- Фасмер:** М. Фасмер. Этимологический словарь русского языка. Т. I–IV. Москва, 1986–1987.
- Христов 1964:** Георги Христов. Местните имена в Маданско. София, 1964.
- Христов 2009:** Георги Христов. Местните имена в Ардинско. Велико Търново, 2009.
- Цветкова, под печат:** Лалка Цветкова. Местните имена в Трънско. Под печат.
- Чайкина 1993:** Ю. И. Чайкина. Географические названия Вологодской области. Топонимический словарь. Вологда, 1993. At <http://www.booksite.ru/fulltext/cha/iki/na/index.htm>, 20.11.2014.
- Чолева-Димитрова 2009:** Анна Чолева-Димитрова. Местните имена в Радомирско. София, 2009.
- Шилов 2003:** А. Л. Шилов. Череповец: к этимологии названия: (реализация древне-вепской традиции номинации населенных пунктов) // Локальные традиции в народной культуре Русского Севера: Материалы IV Международной научной конференции “Рябининские чтения – 2003”. Музей-заповедник “Кижы”. Петрозаводск. 2003. At <http://kizhi.karelia.ru/library/ryabinin-2003>, 19.11.2014.
- ЭССЯ:** Этимологический словарь славянских языков. Праославянский лексический фонд. Т. 1–, Москва, 1974–.
- DEnt:** Dicționarul entopic al limbii române. V. 1, 2. Craiova, 2009, 2010.
- DER:** Alexandru Ciorănescu. Dicționarul etimologic al limbii române. Editura Saeculum I. O. București, 2005.
- Oxford Dictionaries:** Oxford Dictionaries. At oxforddictionaries.com, 24.11.2014.
- USGN:** United States Board on Geographic Names. At <http://geonames.usgs.gov/domestic/>, 11.07.2014.